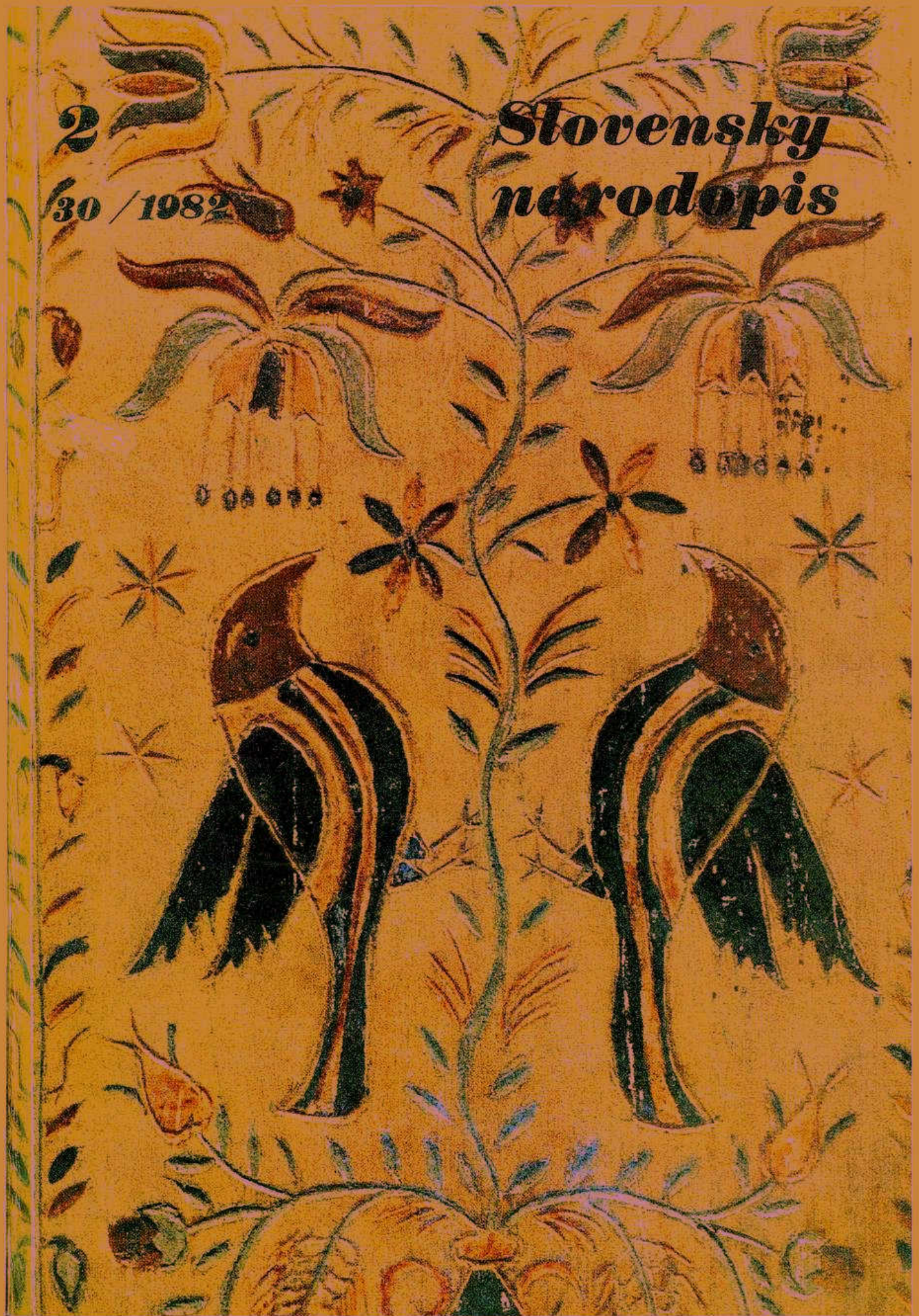

2

30 / 1982

*Slovensky
narodopis*

Na obálke: Piest ako dar z lásky. 1. strana: Detail. 4. strana: Celok. Zo zbierok Slovenského národného múzea v Martine. Foto J. Dérer

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH

ŠTÚDIE

Filová, Božena: Úvodom	165
Urbančová, Viera: K 80. narodeninám PhDr. Jána Mjartana, DrSc.	167
Luther, Daniel: K teoretickým východiskám štúdia tradície	177
Jakubíková, Kornélia: Svadobné obyčaje ako výraz zmien rodinných a sociálnych vzťahov	187
Feglová, Viera: Zmeny kolektívnych noriem v súčasnej vianočnej obradovosti	196
Salner, Peter: K teoretickým problémom etnografického výskumu mesta	211
Ratica, Dušan: Etnografické štúdium rodinnej výchovy	219
Sigmundová, Marta: Vybrané problémy etnografického výskumu rodiny	229
Krekovičová, Eva: K metodologickým otázkam výskumu stavu a vývinových tendencií súčasného piesňového repertoáru ľudových vrstiev	245
Hlôšková, Hana: K otázkam štúdia štylizovaného ľudového rozprávačstva	255
Langer, Jiří: Funkcie tradičných vokálnych prejavov pri zbere sena na Orave	269

MATERIÁLY — ROZHLADY

Čukan, Jaroslav: Spôsob života rybár-polskej robotníckej kolónie v minulosti	286
--	-----

Pilátová, Viera: Na margo etnografického výskumu v robotníckej kolónii Trnavských automobilových závodov	301
Podoba, Juraj: Vplyv dedičskoprávných noriem na ľudové obydlie moravsko-slovenského pomedzia	309
Stoličná, Rastislava: Vývinové tendencie stravovacieho systému ľudových vrstiev na Slovensku	327
Danglová, Olga: Estetický vzťah dedinského obyvateľstva k prírode	335
Mann, Arne B.: Magické spôsoby privolávania manželského partnera v období masového vystaňovalectva do zámoria	349
Štibrányiová, Táňa: Úloha morálky pri výbere manželského partnera v obci Veľké Zálužie	356
Profantová, Zuzana: K dejinám kalendárovej literatúry pre ľud na Slovensku v 19. storočí	360
Faltánová, Lubica: Trhy a jarmoky na Slovensku v minulosti a ich miesto v ľudovej kultúre	372
Sopoliga, Miroslav: Národopisná expozícia v prírode vo Svidníku	379
Maráky, Peter: Múzeum dediny juvýchodnej Moravy v Strážnici	384
Apáthyová-Rusnáková, Zora: O činnosti seminára marxistickej metodológie pre mladých vedeckých pracovníkov pri Národopisnom ústave SAV	386
Ratica, Dušan: Seminár Morálka v tradičnom ľudovom prostredí	387

DISKUSIA — GLOSÝ

К дискуссии о терминологических вопросах этнографического исследования семьи

Salner, Peter: Vývoj štruktúry kysuckej rodiny v 20. storočí 390

RECENZIE A REFERÁTY

Zborník Slovenského národného múzea LXXV, Etnografia 22, 1981 (Stanislav Horváth) 397

Autori príspevkov uverejnených v čísle 398

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Филова, Божена: Предисловие 165

Урбанцова, Вера: К 80-летию со дня рождения д-ра Яна Мьяртана, доктора наук 167

Лутер, Даниел: К теоретическим исходным положениям изучения традиций 177

Якубикова, Корнелия: Свадебные обычаи как выражение изменения семейных и социальных отношений 187

Феглова, Вера: Изменение коллективных норм в современной рождественской обрядности 196

Салнер, Петер: К теоретическим проблемам этнографического исследования города 211

Ратица, Душан: Этнографическое изучение семейного воспитания 219

Сигмундова, Марта: Избранные проблемы этнографического исследования семьи 229

Крековичова, Ева: К методологическим вопросам исследования состояния и тенденций развития в современном песенном репертуаре народных масс 245

Глошкова, Гана: К вопросам изучения стилизованного народного рассказывания 255

Лангер, Иржи: Функции традиционных вокальных проявлений при уборке сена на Ораве 269

МАТЕРИАЛЫ — ОБЗОРЫ

Чукан, Ярослав: Образ жизни в рибарпольской рабочей колонии в прошлом 286

Пилатова, Вера: По поводу этнографических исследований в рабочей ко-

лонии Трнавского автомобильного завода 301

Подоба, Юрай: Влияние наследственно-правовых норм на народное жилище на моравско-словацкой границе 309

Столична, Растислава: Тенденции развития системы питания народных слоев в Словакии 327

Данглова, Ольга: Эстетическое отношение сельского населения к природе 335

Мани, Арне Б.: Магические способы призывания супруга в период массовой эмиграции за океан 349

Штибраниова, Татьяна: Роль морали при выборе партнера в браке в деревне Вельке-Залужье 356

Профантова, Зузана: К истории календарной литературы для народа в Словакии в 19-м веке 360

Фалтянова, Любича: Рынки и ярмарки в Словакии и их место в народной культуре в прошлом 372

Сополига, Мирослав: Этнографическая экспозиция в природе в Свиднике 379

Мараки, Петер: Музей деревни Юго-Восточной Моравии в Стражнице 384

Апатиова-Руснакова, Зора: О деятельности семинара марксистской методологии для молодых научных работников при Институте этнографии САН 386

Ратица, Душан: Семинар „Мораль в традиционной народной среде“ 387

ДИСКУССИЯ — ГЛОССЫ

К дискуссии о терминологических вопросах этнографического исследования семьи

Салнер, Петер: Развитие структуры кисуцкой семьи в 20-м веке 390

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Filová, Božena: Vorwort 165

Urbanová, Viera: Zum 80. Geburtstag des PhDr. Ján Mjartan, DrSc 167

Luther, Daniel: Zu den theoretischen Ausgangspunkten des Studiums der Tradition 177

Jakubíková, Kornélia: Die Hochzeitsbräuche als Ausdruck der Veränderungen in den sozialen und Familienbeziehungen 187

Feglová, Viera: Die Veränderungen der kollektiven Normen im gegenwärtigen Weihnachtsbrauch 196

Salner, Peter: Zu den theoretischen Problemen der ethnographischen Erforschung der Stadt	211
Ratica, Dušan: Ethnographisches Studium der Familienerziehung	219
Sigmundová, Marta: Ausgewählte Probleme der ethnographischen Erforschung der Familie	229
Krekovičová, Eva: Methodologische Fragen der Erforschung des Zustandes und der Entwicklungstendenzen im gegenwärtigen Liederrepertoire bei den volkstümlichen Schichten	245
Hlôšková, Hana: Zu den Fragen des Studiums des stilisierten volkstümlichen Erzählentums	255
Langer, Jiří: Die Funktionen der traditionellen vokalischen Äusserungen bei der Heuernte im Orava-Gebiet	269

MATERIALIEN — RUNDSCHAU

Čukan, Jaroslav: Die Lebensweise der Arbeiterkolonie in der Ortschaft Rybánpole in der Vergangenheit	286
Pilátová, Viera: Zur ethnographischen Erforschung in der Arbeiterkolonie der Automobilwerke in Trnava	301
Podoba, Juraj: Der Einfluss der erbrechtlichen Normen auf die volkstümliche Wohnstätte der mährisch-slowakischen Grenzscheide	309
Stoličná, Rastislava: Die Entwicklungstendenzen der volkstümlichen Nahrung in der Slowakei	327
Danglová, Oľga: Die Ästhetische Beziehung des Dorfbewohners zur Natur	335
Mann, Arne B.: Magische Arten des Herbeirufens des Ehepartners in der Periode der Massenauswanderung nach Übersee	349
Štibrányiová, Tatiana: Die Rolle der Moral bei der Auswahl des Ehepartners in der Ortschaft Veľké Zálužie	356
Profantová, Zuzana: Zur Geschichte der Kalenderliteratur für das Volk in der Slowakei im 19. Jahrhundert	360
Falfanová, Lubica: Märkte und Jahrmärkte in der Slowakei in der Vergangenheit und ihre Stelle in der Volkskultur	372
Sopoliga, Miroslav: Das Freilichtmuseum in Svidník	379
Mazáky, Peter: Das Freilichtmuseum des südöstlichen Mährens in Strážnica	384

A páthyová-Rusnáková, Zora: Über die Tätigkeit des Seminars der marxistischen Methodologie für junge wissenschaftliche Arbeiter im Ethnographischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften	386
Ratica, Dušan: Das Seminar „Die Moral im traditionellen volkstümlichen Milieu“	387

DISKUSSION — GLOSSEN

Zur Diskussion über terminologische Fragen der ethnographischen Forschung der Familie	
Salner, Peter: Die Entwicklung der Struktur der Familie in der Region Kysuce im 20. Jahrhundert	390

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

Filová, Božena: Foreword	165
Urbanová, Viera: 80 th Birthday of PhDr. Ján Mjartan, DrSc	167
Luther, Daniel: On the Theory Study of the Tradition	177
Jakubíková, Kornélia: Wedding Customs as an Expression of Changes in Family and Social Relations	187
Feglová, Viera: Changes of Collective Criteria in Contemporaneous Christmas Ceremony	196
Salner, Peter: Theoretic Problems of the Ethnographic Research of the City	211
Ratica, Dušan: The Ethnographic Study of the Family Education	219
Sigmundová, Marta: The Ethnographic Research of the Family: Chosen Problems	229
Krekovičová, Eva: The Research of the Present Song Repertory Among the People: Methodological Questions	245
Hlôšková, Hana: Questions of the Folk Narrators' Study	255
Langer, Jiří: The Function of Traditional Voice Expressions While Collecting the Hay in the Region of Orava	269

VARIOUS MATERIAL

Čukan, Jaroslav: The Way of Life in the Workers' Colony in the Village Rybánpole in the Past	286
Pilátová, Viera: The Ethnographic Research in the Workers' Colony Be-	

longing to the Car Factory in the Town Trnava	301	Fairs in Slovakia and Their Place in the Folk Culture in the Past	372
Podoba, Juraj: The Influence of Hereditary-Juridical Norms on the Folk Dwelling in the Moravian-Slovak Borderland	309	Sopoliga, Miroslav: Open Air Museum in the Town Svidník	379
Stoličná, Rastislava: Developing Tendencies of the Food System Among the People in Slovakia	327	Maráky, Peter: Open Air Museum of South-Eastern Moravia in the Town Strážnice	384
Danglová, Olga: The Aesthetic Relation of the Village Inhabitants Toward the Nature	335	Apáthyová-Rusnáková, Zora: The Activity of the Marxist Methodologic Seminar for Young Scientific Workers in the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences	386
Mann, Arne B.: Magic Ways of Calling Own Husband or Wife in the Period of Mass Emigrations into the Oversea Regions	349	Ratica, Dušan: The Seminar „Morals in the Traditional Folk Surroundings“	387
Štibrányiová, Tatiana: The Role of Morals When Choosing the Husband or Wife in the Village Veľké Zálužie	356	DISCUSSION	
Profantová, Zuzana: The History of the Almanac Literature for the People in Slovakia in the 19 th Century	360	Discussion About Terminological Questions of the Ethnographic Research of the Family	
Falfanová, Ľubica: Markets and		Salner, Peter: The Structure Development of the Family in the Region of Kysuce in the 20 th Century	390
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	

K DISKUSII O TERMINOLOGICKÝCH OTÁZKACH ETNOGRAFICKEHO VÝSKUMU RODINY

VÝVOJ ŠTRUKTÚRY KYSUCKEJ RODINY V 20. STOROČÍ
(Na materiáli z obce Riečnica)

PETER SALNER

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V tomto príspevku sa pokúšame presnejšie vymedziť a charakterizovať rôzne formy rodiny, s ktorými sme sa stretli pri analýze materiálu z kysuckej obce Riečnica (okres Čadca).

Uvedená obec poskytuje v mnohých smeroch modelové podmienky na spoznanie a pochopenie zmien rodinnej štruktúry, a to nielen v skúmanom prostredí, ale aj v širších súvislostiach Slovenska. Geografická poloha, prírodné podmienky a z nich vyplývajúce spôsoby obživy, i faktory historické utvorili pre etnografa neobyčajne priaznivú situáciu. Spomenuté (i niektoré ďalšie) okolnosti viedli na jednej strane k pretrvávaniu archaických foriem v kultúre a spôsobe života miestneho obyvateľstva, na druhej strane zas k urýchleniu vývoja najmä v druhej polovici 20. storočia. Možno konštatovať, že všetky zmeny v štruktúre rodiny prebehli počas života jednej generácie.

Sledovaná problematika predstavuje zložitý komplex javov, ktoré je nevyhnutné vziať do úvahy. Pritom nie vždy sa jedná o faktory etnografické. Aj z tohto hľadiska je v skúmanej obci priaznivá situácia. V rámci komplexného národopisného výskumu zátopovej oblasti v obciach Riečnica a Harvelka¹ sa realizovali nielen výskumy etnografické, ale podieľali sa na nich i prísluš-

níci iných vedných disciplín. Tieto poznatky sme využívali na doplnenie a konfrontáciu vlastných materiálov, získaných v rokoch 1975—1979.²

Obec Riečnica vznikla v dôsledku valaskej kolonizácie v druhej polovici 17. storočia.³ Hlavným zamestnaním obyvateľstva bolo poľnohospodárstvo kombinované s chovom oviec a dobytky. Spočiatku bola obrábaná len vhodná pôda v údolí potoka Bystrica. Vzrast počtu obyvateľov (čiastočne vplyvom nových migračných vln, v prvom rade však v dôsledku vysokej pôrodnosti, ktorú neovplyvnila ani značná detská úmrtnosť)⁴ viedol k zvýšeniu záujmu o nekvalitnejšiu a ťažšie obrábateľnú pôdu na okolitých svahoch, neraz značne vzdialených od obydľia v údoliach. Tu vznikali najskôr prechodné sídla, ktoré sa postupom času menili v trvalo obývané *dvory*.

Od druhej polovice 19. storočia sa pôvodné zdroje obživy javia ako nedostačujúce. Preto časť obyvateľstva odchádzala sezónne či dlhodobo za zárobkami do iných oblastí, prípadne hľadala možnosti doplnkových zdrojov obživy v obci alebo jej blízkom okolí. Cieľom odchádzania boli sezónne poľnohospodárske práce, alebo priemyselné či banenské podniky v západnej Európe a zámorí. Najmä v prvých obdobiach sem

odchádzali prevažne jednotlivci z chudobných a mnohodesných rodín, a to na prechodnú dobu.⁵ Zarobené peniaze obyčajne investovali späť do hospodárstva: *No, keď nebolo tak peňazí, boli aj v Amerike otec, tri rázi. Čo zas si prikúpeli role, praua... Tu sa ňedalo tak zarobiť, tak išli do Ameriki a tim si nadobudli viac role.* Len v ojedinelých prípadoch odchádzali za nimi postupne manželky a iní rodinní príslušníci. Uvedené skutočnosti závažným spôsobom determinovali spoločenské a rodinné vzťahy. Na jednej strane (počas neprítomnosti mužov) viedli k pretrvávaniu foriem spolužitia viacerých generácií, na druhej zas (po návrate domov) urýchlňovali zánik takýchto foriem rodiny.

Napriek uvedeným skutočnostiam pre podstatnú časť riečnických obyvateľov zostávali poľnohospodárstvo a chov i naďalej primárnymi zdrojmi obživy. Zárobné možnosti v obci a jej blízkom okolí (drevorubačstvo, furmanka, spracovanie dreva atď.) mali len doplnkový charakter. K zásadnej zmene došlo až po 2. svetovej vojne, presnejšie koncom päťdesiatych rokov 20. storočia. Čoraz vyššie percento obyvateľov (v prvom rade mužov, v poslednej dobe však výrazne stúpa i podiel žien) nachádza zamestnanie mimo obce i agrárnej sféry.⁶ Hoci i naďalej väčšina miestnych rodín vlastní a obrába poľnohospodársku pôdu a zaoberá sa chovom dobytky,⁷ význam takto získaných produktov v rámci rodinného rozpočtu sústavne klesá. Kým v minulosti smerovalo úsilie k získaniu novej pôdy (kúpou, prenajatím či klčovaním)⁸, v súčasnosti sme svedkami opačného javu. Bežné sú prípady, že jednotlivé rodiny neobrábajú celú rozlohu vlastnej pôdy, prípadne ju nevyužívajú vôbec: *... on má pole, lenže ňechce ho obrábať, tak ňechali ho tak. Že oňi si na seba zarobia...*

Vývin socioprofesionálneho zloženia

obyvateľstva sa prejavil i v štruktúre rodiny. Dochádzalo k zmenám jednotlivých zložiek systému (spôsohy delenia a dedenia majetku, zdroje obživy, vzťahy medzi jednotlivcami a generáciami a z toho vyplývajúce zmeny v bývaní a usídlení manželských partnerov, výber manželského partnera atď.).

Pre staršie obdobia od vzniku obce boli v Riečnici charakteristické rôzne typy rozšírenej rodiny, t. j. takej, ktorá „pozostávala z niekoľkých individuálnych rodín (minimálne dvoch). Podľa zloženia týchto individuálnych rodín môžeme rozlíšiť dve formy rozšírenej rodiny: a) rodiny detí a rodičov b) rodinu nerozdelených súrodencov.“⁹

Termín „rozšírená rodina“ chápeme v súlade s citovanou definíciou S. Švecovej ako všeobecný pojem pre všetky formy spolužitia viacerých individuálnych rodín. V podmienkach súčasného vidieckeho či mestského prostredia však považujeme za osobitný typ rozšírenej rodiny aj spolužitie rodičov so slobodnými, no ekonomicky nezávislými deťmi.¹⁰

Najfrekvencovanejším typom tohto druhu v Riečnici bola veľkorodina (v miestnej terminológii *gazdovaňie v hromaďe, v kope*), ktorá sa udržala až do tridsiatych rokov 20. storočia. Jej existenciu dokladajú údaje starších pamätníkov i zachovaná príbuzenská terminológia. Informátori najstaršej a čiastočne i strednej generácie presne rozlišovali medzi termínmi *ďever, zol-vica, ňevesta* (súrodenci manžela, resp. bratova žena) a *švavor, švavoriná* (súrodenci ženy).¹¹ V súčasnosti už uvedené rozlíšenie nie je bežné ani potrebné a obyčajne (u mladších osôb výlučne) sa používajú termíny *švavor, švavoriná*.

Veľkorodina sa vyznačovala hierarchickými vzťahmi, určenými na základe veku, pohlavia, miesta jednotlivca v príbuzenskej štruktúre atď. Mala patriarchálny a patrilokálny charakter,

ktorý sa, ako predpokladáme, prehlboval smerom do minulosti. Je možné, že pre staršie formy tohto typu by lepšie zodpovedal termín patriarchálna veľkorodina, museli by to však potvrdiť podrobnejšie výskumy zamerané na stav v 18. či 19. storočí. V skúmanom období stál v jej čele *gazda*, ženskú časť viedla *gazdiná*, ďalej synovia, prípadne (s ohľadom na prevládajúce patrikálne usídlenie a tým odchod z rodičovského domu) dcéry. Hierarchicky najnižšie postavenie mali noví — cudzí — členovia rodiny — nevesty (najmä do narodenia prvého dieťaťa, ale i neskôr)¹² a zaťovia (*príženčiar*, *príženčár*), a to i napriek tomu, že ich pracovný i ekonomický prínos do novej rodiny bol v oboch prípadoch značný.¹³ Okrem osobných vecí prinášali so sebou „veno“, ktoré predstavovala obyčajne krava, u chudobnejších niekoľko oviec, a tzv. *vipuacku*, čiže podiel z rodičovského domu a majetku. Tento dostávali muži — *príženčiari* obyčajne hneď po svadbe, kým nevesty len pri celkovom delení majetku, t. j. obyčajne po smrti vlastných rodičov, prípadne s ďalším meškáním (*jak sa zmahali ti bratia, jak boli vládni*), prípadne nedostávali vôbec: *Ale čo viplatiť, haluzú. To bola ftedi bieda. Čím ich mali z kopi viplatiť?* Aj uvedená skutočnosť dokumentuje rozdiely v postavení mužských a ženských členov rodiny.

Príznačným znakom pre veľkorodinu bola skutočnosť, že k delbe majetku dochádzalo až po smrti gazdu, prípadne oboch rodičov. Spomenutý fakt výrazne posilňoval autoritu starších členov rodiny, ktorí boli jedinými vlastníkmi pôdy. Niekedy sa však vytvorila situácia, že súrodenci sa z rôznych príčin neoddelili hneď po ich smrti a hospodárili určitý čas spoločne. V tomto prípade hovoríme o rodine nerozdelných bratov. Zakladá sa na podobných princípoch ako vyššie popisovaná forma. V Riečnici informátori najčastej-

šie spomínajú rodinu Ponišovcov, kde, ako uvádzajú, *boli tri rodini pokope. Osemnásčlená rodina v jennom dome, pri jennom stole. To boli bratia v hromađe... Jennu izbu mali. Taká jedna stará im varila... Až vnuci sa potom dělili. Alebo... dvacať rokof žili tria bratia a ožeňili sa a bolo ich až dvacať ľudí v hromađe a spolu tam žili... Zem bola spoločna, ich šetkich, kim sa nerozđelili. A to už najviac sa posluchali najstaršieho. Ten už rozkazoval.*

K dôležitým znakom veľkorodiny patril aj pocit jednoty a spolupatričnosti jej členov. Je možné, že popri ťažkých životných a pracovných podmienkach spolupôsobil i patronymický charakter jednotlivých dvorov, ktorý sa (najmä v odľahlejších častiach obce) neraz uchoval až do súčasnosti či nedávnej minulosti.¹⁴ Spomínané aspekty vystupovali výrazne do popredia najmä v prípade úmrtia alebo dlhodobej neprítomnosti niektorého člena rodiny. Jeho práva a povinnosti potom preberali ostatní. Napríklad v prípade smrti manžela sa bezdetná vdova i so svojím majetkom obyčajne vracala späť do svojej rodiny. Ak mala už deti, zostávala i naďalej v rodine muža a žila s jeho otcom či bratom: *Tu je jedna, muž jej zomrel, ostala vdova a s đeckom tam ostala. Aj sa ňevidala. S druhim bratom (muža — P. S.) mala đecko. A tam ostala.* Podobne ovdovelý muž hľadal novú manželku v prvom rade v rodine mŕtvej. Toto prednostné právo spoločenstvo uznávalo a tolerovalo i v prípade nesúhlasu rodiny: *...otec ňechcel dať đieuke voľu. Ona bola ešče mladá a on (ženich — P. S.) už mal prettim dve ženi. Tie mu umreli... A keď otec ňedovolel, v noci on tak prišol po ňu a zebrať ju. A rano, keď otec viđi, už đieuki ňebolo. No, prišol na to, že čo sa asi stalo. Nuš ale keď ta najstarša sestra žila prettim s ňim a mala tri lebo štiri đeti malunke, nuš ňemohol nič robiť, lebo ich prauda, musel opatrovať ten... Ale otec ju ňechceli*

ta dať, že on je korhel, že jako sestru jej staršiu bájaval.

Aj v prípade dlhodobého odchádzania mužov sa spolužitie manželky s jeho otcom či bratom, i prípadné narodenie dieťaťa tolerovalo tak zo strany muža ako i spoločenstva,¹⁵ čo však neplatí pri vzťahoch s osobou mimo rodiny: *Ujčiná sa prespala s mužovim mladším bratom, mala s ňim dečko... Ľudia to vedeli pochopiť, bola mladá, muž bol v Amerike. Ftedi sa tak ňeutláčalo abi sa ňeprespali. Stalo sa... s chlapom, keď sa vrátil, bolo doma peklo.*¹⁶

Zmeny spoločenských vzťahov spôsobili postupné oslabovanie väzieb a napokon rozpad veľkorodinných foriem a ich nahrádzanie inými typmi rozšírenej rodiny. Približne od začiatku 20. storočia, najmä však v období pred druhou svetovou vojnou sa stále častejšie objavuje typ viacgeneračnej rodiny, v ktorej sa jednotlivé deti oddeľujú a osamostatňujú ešte za života rodičov (obyčajne určitý čas po sobáši) až napokon zostáva s rodičmi len jeden zo synov. Pritom nebolo presne určené, ktorý. Hoci informátori najčastejšie uvádzali najstaršieho syna, stretli sme sa i s variantmi najmladší, resp. najmilší. Pri oddeľovaní sa z majetku dostávajú vtedy všetky deti (teda i dcéry) rovnaký podiel; určitú časť nazývanú *vímienek, vímluvňica* si ponechávajú rodičia a po ich smrti pripadne tomu, kto ich doopatroval. Podobne je i s domom: zostáva v ňom ten, ktorý žil s rodičmi, ostatných súrodencov však musí vyplatiť.

V porovnaní s veľkorodinou môžeme v prípade viacgeneračnej rodiny pozorovať určité zmeny vzťahov medzi jej členmi. Naďalej ustupuje patriarchálny princíp a v medzigeneračných vzťahoch sa zvýrazňujú prejavy partnerstva či dokonca výmeny hierarchických pozícií v rámci spoločnej domácnosti. Uvedené skutočnosti môžeme ľahko pozorovať aj pri výbere manželského partne-

ra, kde je zasahovanie rodičov v porovnaní s vyššie popísanými typmi obmedzené. Aj v prípade odporu majú mladí ľudia možnosť presadiť svoju vôľu.

Vo viacgeneračných rodinách dochádza k viac-menej pravidelnému striedaniu individuálnych a rozšírených foriem rodiny. Predstavujú vlastne plynulý vývojový medzistupeň k rodine individuálnej. Tento termín chápeme ako všeobecné označenie pre rôzne formy spolužitia jednej dospelej generácie s ekonomicky závislými deťmi.¹⁷

Frekvencia individuálnych rodín v Riečnici vzrastá najmä od konca päťdesiatych rokov 20. storočia. t. j. od obdobia, kedy sledujeme prudký vzrast zamestnanosti mimo obce a (nepriamo úmerne) pokles významu súkromného hospodárenia. Najčastejšie sú formy jadrových rodín (spolužitie rodičov s ekonomicky závislými slobodnými deťmi), ktoré sa postupným osamostatnením detí menia na rodinu manželskú ako ďalej neredukovateľnú úplnú jednotku. Proces oddeľovania sa osôb mladšej generácie prebieha obyčajne bezprostredne po sobáši, hoci predpoklady sa neraz vytvárajú už pred tým (bývanie v mieste pracoviska mimo obce). Z uvedeného vyplýva, že osamostatnenie sa často spája s trvalým odchodom z Riečnice. Dôsledkom toho je i ľahostajný vzťah k rodičovskému majetku, najmä k pôde; určitý záujem je o dom a hospodárske objekty, ktoré možno využívať na rekreačné účely. Ich význam však klesol v súvislosti s plánovaným vysídlením obce. Znížený záujem o spolužitie s rodičmi však prejavujú i mladí ľudia, ktorí v Riečnici žijú: *Jeho mamka chcela, aby sme bývali u nich, ale najlepšie je, keď bývame sami. Takto nik nemôže povedať, že chovám toho alebo toho. Nikdo sa nestará, že čo, ako a kedy urobím ja lebo on. Takto čo si urobíme sami, to aj máme.*¹⁸ Alebo: *Teraz sú už takí prípad ňie, že keď sa ze-*

berú mladí, tak málokerí biva pri rodičoch. Každí si odendže preč, buď na bit si ide, lebo na družstvo, no tam prosťe, gďe kerí z nich chce žiř. Kelo ras si povie, kebi som tu bol, bi sa ořec s mamkú do mňa starali. Ćo sa majú do mňa starař. V spoločnej domácnosti býva teda vždy len jedna dospelá generácia (manželská dvojica), Ćo obmedzuje možnosti medzi-generačných vzťahov a rozporov. Zároveň sa však mení postavenie jednotlivých členov rodiny, najmä žien. Denné Ći týždenné odchádzanie za prácou, ktoré sa dotýka predovšetkým mužov, automaticky prináša so sebou zvýšené zaťaženie tých osôb, ktoré zostávajú v domácnosti. Ženy preto realizujú i niektoré domáce a poľnohospodárske práce, patriace v minulosti do kompetencie mužov.¹⁹ Priamo úmerne pracovnému zaťaženiu však vzrastá i spoločenské postavenie žien v rodine i obci; stávajú sa hlavným organizátorom domácnosti i života rodiny. Dosiaľ uvedené typy rodiny korešpondujú s tzv. *zákonom kontrakcie*, ktorý sformuloval E. Durkheim. Podľa neho sa rodina vo svojom historickom vývoji zužuje na Ćoraz menší okruh osôb, až vznikajú predpoklady pre manželskú rodinu ako ďalej už neredukovateľné jadro.²⁰ Rovnako ako v niektorých iných oblastiach Slovenska²¹ i v RieĆnici najnovšie výskumy ukazujú, že spomenutý zákon kontrakcie má len Ćiastkovú platnosť. Zložitú životnú podmienku modernej industriálnej spoločnosti vyžadujú popri odstredivých tendenciách (charakteristických najmä v prvých fázach jej vývoja) i všestrannú spoluprácu medzi

jednotlivými zložkami rodiny. Preto sídelné (ale i ekonomické a pracovné) rozĆlenenie rodiny, typické pre individuálne formy, postupne prerastá v rôznorodé spôsoby kooperácie (pracovné, ekonomické, opatera a výchova detí, psychická pomoc, rekreácia atď.) sídelne i naďalej samostatných rodín. Utvára sa tzv. *disperzná (rozptýlená) rodina*, v ktorej rodiny detí „žijú priestorovo oddelené od starších generácií, no v úzkom vzťahu s nimi“.²² V takomto prípade sa formy výpomoci a spolupráce neobmedzujú len na krízové Ći uzlové situácie (choroba, špičkové domáce Ći poľné práce a pod.), ale majú sústavný charakter. Spomenutý typ rodiny sa v skúmanom prostredí objavuje približne zaĆiatkom sedemdesiatych rokov 20. storoĆia. Jeho ďalší rozvoj však spomalilo plánované zatopenie obce a z neho vyplývajúce vystahovanie z obce, ktoré sa dotýka predovšetkým príslušníkov mladších generácií.

Na základe materiálu z jednej lokality v severnej oblasti Slovenska, na Kysuciach, sme sa pokúsili vymedziř základné typy rodiny. Zozbieraný materiál však nemožno v plnej miere zovšeobecniř na celé územie Slovenska. V skúmanej obci chýbajú poznatky napr. z oblasti s jednodetným systémom, o baníckom Ći remeselníckom prostredí atď. Preto náš príspevok chápeme ako úvod do diskusie, ktorej cieľom by malo byř podrobnejšie preskúmanie rodinnej štruktúry v rôznych podmienkach a ďalšie spresnenie a vymedzenie terminológie tejto problematiky.

POZNÁMKY

1 Tento výskum zorganizovali spoločne Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV a Kysucké múzeum v Ćadci. O jeho cieľoch a zámeroch podrobnejšie pozri MARÁKY P. — SALNER, P. — PRANDA, A.:

Komplexný národopisný výskum zátopovej oblasti v obciach RieĆnica a Harvelka (ideový zámer a projekt). Správy a informácie, 1, Ćadca 1977, s. 47—56.

2 V texte uvádzané autentické výroky

- miestnych obyvateľov (pokiaľ nie sú označené inak) pochádzajú z výskumov realizovaných v roku 1976.
- 3 BEDNÁRIK, R.: Ludové staviteľstvo na Kysuciach. Bratislava 1968, s. 13.
 - 4 Z miestnych matrik vyplýva, že v prvej polovici 19. storočia bola pri počte okolo 900 obyvateľov priemerná natalita 29,6 osôb ročne a mortalita 16,5 osôb. Z toho 130 prípadov (15,9 %) predstavovali deti do 3 rokov.
 - 5 Napr. o jednom z Riečničianov spoluobčania hovorili, že *chodí do Ameriky jako do suseda* (podľa MANN, A.: Vplyv zámořskej emigrácie na ľudovú kultúru Riečnice. Materiál vo Vedeckom archíve Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV (ďalej len VA SNS), č. 789/79).
 - 6 Pred rokom 1945 uviedlo 93,0 % Riečničianov ako svoju profesiu poľnohospodárstvo, prípadne iné povolanie späť so životom obce (kováč, mlynár, obchodník a pod.). Pozri SALNER, P.: Kritériá výberu manželského partnera na Kysuciach. *Národop. Akt.* 15, 1978, s. 2. V rokoch 1946—1956 klesol podiel mužov v týchto profesiách na 62,2 %, podiel žien na 83,0 %. V ďalšom období (1957—1967) už bolo len 14,3 % mužov a 78,1 % žien, t. j. 46,2 % obyvateľstva. Údaje boli vypočítané na základe údajov matriky sobášov.
 - 7 Pozri SALNER, P.: K niektorým aspektom života riečnickej rodiny. *Správy a informácie*, 3, Čadca 1979, s. 14.
 - 8 Tamtiež, s. 17 nn.
 - 9 ŠVECOVÁ, S.: Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch a postavenie ženy v rodine. *Slov. Národop.*, 15, s. 325. Porov. TÁ ISTÁ: Klasifikácia rodinných foriem v slovenskom materiáli. *Čes. Lid.* 53, 1966, s. 85—89.
 - 10 Pozri SALNER, P.: Štruktúra súčasnej rodiny v Sebechleboch. *Slov. Národop.*, 27, 1979, s. 268—271.
 - 11 Podrobnejšie pozri ŠVECOVÁ, S.: Príbuzenská terminológia na Slovensku. *Slov. Národop.*, 28, 1980, s. 455 nn.
 - 12 CHORVÁTHOVÁ, L.: Zvyky pri narodení v Riečnici. VA SNS, č. 735/75.
 - 13 Podrobnejšie SALNER, P.: Faktor ekonomickej zainteresovanosti v súčasnej svadbe. *Slov. Národop.*, 24, 1976, s. 481—486.
 - 14 Pozri KROUPOVÁ, Z. — SALNER, P. — FERÁK, V.: Sekulárny vývoj endogamie a inbrídingu v obciach Bystrickej doliny (Kysuce). *Správy a informácie*, 4, Čadca 1980.
 - 15 MANN, A.: Cit. materiál v pozn. 5.
 - 16 Tamtiež.
 - 17 ŠVECOVÁ, S.: Príbuzenské vzťahy v Čičmanoch, c. d., s. 325.
 - 18 MOZOLÍK, P.: Právne vzťahy v Riečnici. VA SNS, č. 706/77.
 - 19 Pozri SALNER, P.: K niektorým aspektom, c. d., s. 20 nn.
 - 20 Citované podľa BĀNHEGYI, F.: *Sociológia súčasnej rodiny*. Bratislava 1967, s. 40—41.
 - 21 Porov. SALNER, P.: Štruktúra súčasnej rodiny v Sebechleboch, c. d., s. 296 nn.
 - 22 PFEIL, E.: *Familie im Gefüge der Grossstadt. Zur Sozialtopographie der Stadt*. Hamburg 1965, s. 49.

РАЗВИТИЕ СТРУКТУРЫ КИСУЦКОЙ СЕМЬИ В 20-М ВЕКЕ

Резюме

Автор статьи стремится охарактеризовать различные эволюционные типы рьечницкой семьи в 20-м веке.

После краткого обзора исторического развития деревни, социальных и экономических отношений он переходит к анализу собственной проблематики.

Для первого периода для Рьечницы характерны различные формы расширенных семей, которые характеризуют совместное проживание нескольких супружеских пар. Сюда можно отнести большую семью, или

же предполагаемую ее более древнюю форму — патриархальную большую семью, далее семью, состоящую из нескольких поколений (совместное проживание супружеской пары с семьей одного сына).

Семья, состоящая из нескольких поколений, представляет собой переход к индивидуальным формам семьи (совместное проживание одного взрослого поколения с экономически от него зависимыми и холостыми детьми). Сюда можно отнести нуклеарную семью и семью супружескую

как последнюю далее не могущую быть редуцированной полную единицу. Приведенное развитие соответствует так называемому закону контракции, сформулированному Е. Durkheim. Однако последние исследования показывают, что в условиях современного общества, наряду с центробежными тенденциями, все больше растут тенденции центростремительные. Формируется так называемая дисперсионная (рассеянная) семья, где, и вопреки раздельному по-

селению, постоянно проявляются формы кооперации между отдельными элементами.

Предлагаемый материал является неполным, поскольку он не охватывает различные специфические формы, известные и в других областях Словакии (однодетность, ремесленные и шахтерские области и т. д.). Он призван служить вступлением к дискуссии, которая должна была бы принести уточнение терминологии в области структуры семьи.

DIE ENTWICKLUNG DER STRUKTUR DER FAMILIE IN DER REGION KYSUCE IM 20. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Der Autor des Beitrags bemüht sich verschiedene Entwicklungstypen der Familie in der Gemeinde Riečnica in unserem Jahrhundert zu charakterisieren. Nach einer knappen Skizze der historischen Entwicklung der Gemeinde samt ihrer sozialen und ökonomischen Verhältnisse geht er zur Analyse der eigentlichen Problematik über.

Für die Gemeinde Riečnica sind in der ersten Epoche ihrer historischen Entwicklung verschiedene Formen der erweiterten Familie charakteristisch, in der mehrere Ehepaare miteinander in einem Haushalt lebten. Zu diesen Formen der Familie kann man die Großfamilie, bzw. ihre vorausgesetzte ältere Form, die patriarchalische Großfamilie, zählen. Außerdem gehört zu dieser Form noch die Familie mehrerer Generationen, für die ein Zusammenleben des elterlichen Ehepaars mit der Familie eines Sohnes bezeichnend ist.

Die Familie mehrerer Generationen bildet den Übergang zu den individuellen Familienformen, in denen eine Generation von Erwachsenen mit ihren ledigen und wirtschaftlich von ihr abhängigen Kindern

zusammen lebte. Zu diesen Formen gehören die Kernfamilien und die Ehepaarfamilien als letzte vollständige Familieneinheit, die nicht weiter reduzierbar ist. Diese Entwicklung entspricht dem Gesetz der Kontraktion, das von E. Durkheim formuliert wurde. Die neuesten Forschungen haben jedoch erwiesen, daß unter den Bedingungen der modernen Gesellschaft neben den zentrifugalen Tendenzen die zentripetalen Tendenzen immer mehr zunehmen. Es bildet sich eine sog. disperse (zerstreute) Familie heraus, in der trotz des getrennten Wohnsitzes stabile Formen der Kooperation zwischen den einzelnen Komponenten dieser Familie bestehen.

Das vorliegende Material ist nicht vollständig, da verschiedene spezifische Formen der Familie fehlen, die aus anderen Gebieten der Slowakei bekannt sind (das Einkindsystem, die Familienformen in Handwerker- und Bergbaugebieten usw.). Der vorliegende Beitrag ist nur als Anregung zu einer Diskussion gedacht, die zu einer weiteren Präzisierung der Terminologie im Bereich der Familienstruktur führen sollte.

Slovenský národopis

Casopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 30, 1982, číslo 2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1982

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 30, 1982, № 2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера
Гаšпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 30, 1982. Nr. 2. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašpariková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 30, 1982, No 2

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences.

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašpariková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 30, 1982, No. 2

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašpariková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

